

Kjell Å Modéer

Go West Young Man!

Om svenska juristers möten med amerikansk rätt¹

Prolog

Amerikanska influenser på svensk rätt är i hög grad ett resultat av de aktörer, resenärer, pilgrimer som varit förmedlare av desamma. Därför blir det aktörs- och nätverksperspektivet jag lägger på min framställning.

Utgår man från det långa perspektivet beträffande svenska juristers kontakter med och påverkan av amerikansk rätt är Alexis de Tocqueville (1805–1859) definitivt en bra utgångspunkt.² Hans arbete *De la démocratie en Amérique* blev som bekant en klassiker på 1830-talet, och det arbetet lästes av den politiska och rättsliga eliten i Europa på 1830–40-talet och föranledde också en Tocqueville-diskurs inom europeisk statsrätt.³ Vi fick också en svensk översättning, *Om folkväldet i Amerika* (1840) och de svenska amerikaresenärer, som trädde fram i slutet av 1840-talet gjorde i hög grad sina resor i Tocquevilles fotspår. Det gäller såväl juridikprofes-

¹ Överarbetat anförande hållet vid seminariet *Objection your honour? Amerikanska influenser på svensk rätt* arrangerat av SINA, Uppsala den 19 januari 2015.

² Betr. tidigare influenser ex. vis betr. politisk teori: Harald Elovson, *Amerika i svensk litteratur 1750–1820. En studie i komparativ litteraturhistoria*, C.W.K.Gleerups Förlag: Lund 1930.

³ Bernd Hüttemann, *Europäisches Regieren und deutsche Interessen*. Demokratie, Lobbyismus und Art. 11 EUV, Erste Schlussfolgerungen aus „EBD Exklusiv, 16. November 2010 in Berlin. I: *EU-in-BRIEF*. Nr. 1, 3. – Martin Hecht, *Modernität und Bürgerlichkeit: Max Webers Freiheitslehre im Vergleich mit den politischen Ideen von Alexis de Tocqueville und Jean-Jacques Rousseau*, Berlin 2011, Berlin: Duncker & Humblot, 1998. – Om den svenska översättningen av Tocquevilles arbete, Martin Sunnqvist, *Konstitutionellt kritiskt dömande: Förändringen av nordiska domares attityder under två sekel*, Rättshistoriskt bibliotek Bd 61, Vol. 1, Jure: Stockholm 2014, 156 ff.

sorn från Uppsala Per Bergfalk som Fredrika Bremer, vilka tillsammans anträdde färden till USA 1849–50. För den tidens jurister handlade resan i hög grad om att studera fängelseväsendet och dess utformning. Oscar I:s s.k. gula bok om reformbehovet beträffande det svenska fängelseväsendet var i hög grad inspirerad från USA genom Tocqueville.⁴ I Norden framträdde i denna Tocqueville-diskurs en kader jurister, som var benägna att revidera den svenska grundlagen i enlighet med amerikansk författningsrätt. Där var Norge den främsta företrädaren för en maktdelningslära à la Montesquieu – och den amerikanska författningen.

Under 1800-talets första hälft utgjorde den franska rätten, och framför allt Napoleons fem lagar en viktig referens för reforminriktade svenska jurister och politiker, men därefter blev det den tyska rätten och tysk rättsvetenskap som från ca 1870 utgjorde den stora inspirationskällan. Den svenska rätten tog mycket starka intryck av den tyska rättskulturen ända fram på 1930-talet, ja i praktiken fram till andra världskrigets utbrott.

Men efter kriget blev situationen helt annorlunda. Då ägde en påtaglig vindkantring rum. De rättsliga reformimpulserna, som tidigare hade kommit från söder, kom nu istället från väster. I Norge kallades denna intellektuella vindkantring för *vestvendingen*, och de nordiska juristerna anpassade sig successivt till det nya rättsliga klimatet.

Samtidigt var de svenska juristerna i rättsligt avseende förhållandevis förändringsobenägna. Generellt sett kan man beträffande den svenska rättskulturen under mellankrigstiden konstatera, att framväxten av den moderna rättsrealismen genom Uppsalaskolan och en alltmer påtaglig rättspositivism skapade en rättslig identitet grundad i nationalstaten, folkhemmet. Efter det demokratiska genombrottet framträdde också en alltmer artikulerad folksuveränitetsprincip. Juridik och politik hörde ihop. Tron på den idealistiska och autonoma rättsstat som Rudolf von Jhering gett uttryck för åren kring 1870 blev allt blekare. Den juridiska makten synliggjordes nu inte längre från domare och domstolar utan ifrån politiker i regering och riksdag. Följdriktigt blev de politiska förarbetena en alltmer betydelsefull rättskälla för de svenska juristerna. Fredrik Sterzel har ur konstitutionell synvinkel karakteriserat perioden 1920–1974 som

⁴ Marie Hafström, *Om Straff och Straff-Anstalter – den s.k. Gula boken. En undersökning om tillkomsten av en betydande fängenvårdsskrift*. Rättshistoriska studier Bd 3, Lund 1968, 255 ff.

”det författningslösa halvsekle”.⁵ Velfärdsstaten konstruerades med hjälp av det moderna ämnet förvaltningsrätt – inte av statsrätt.

I USA blev det svenska folkhemmet redan på 1930-talet en förebildlig modell. Den amerikanske journalisten och författaren Marquis Childs’ bok *Sweden – The Middle Way*, kom i sin första upplaga 1936,⁶ och han beskrev i lyriska termer det svenska kooperativa samhället, och Harvard-professorn i förvaltningsrätt (administrative law) Felix Frankfurter levererade på löpande band sina studenter, s.k. *Happy Hot Dogs*, till sin vän Franklin D. Roosevelts administration i Washington.⁷ Och i Wisconsin omsatte den progressive guvernören och advokaten Philip La Follette i Madison den s.k. *Wisconsin Idea*, dvs. den New Deal som Roosevelt lanserat på den nationella nivån. Också La Follette följde noga den nordiska socialdemokratin och den politiska utvecklingen i de skandinaviska länderna. Roosevelt skickade 1938 en kommission till England och Sverige för att informera sig om den moderna kollektiva arbetsrätten. När kommittén kom till Sverige var Saltsjöbadsavtalets privatautonomi i varande. Arbetsmarknaden utgjorde ett viktigt studieobjekt.⁸

Detta exempel visar att den amerikanska påverkan på svensk rätt i hög grad också har motsvarats av en svensk påverkan på amerikansk rätt. Det fanns en interaktion i det rättskulturella utbytet. Influenserna gick i båda riktningarna. Samtidigt är det viktigt understryka, att den amerikanska rätten till sin karaktär i hög grad är regional och begränsad, i ett historiskt perspektiv är den provinsial, *parochial*. Det är författningen och *Supreme Court* som försöker hålla samman en mångdimensionell amerikansk *civil religion* i Robert N Bellahs mening.⁹ Roosevelts New Deal försökte att skapa stora nationella reallokerande ekonomiska program och en transparent mellanstatlig rätt *inter-state law*, men när Harry Truman tog över efter Franklin D. Roosevelt 1945 gick luften helt ur New Deal-program-

⁵ Fredrik Sterzel, *Författningens föränderlighet*, I: Margareta Brundin & Magnus Isberg (red.), *Maktbalans och kontrollmakt: 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv* (Stockholm: Sveriges riksdag, 2009), 473.

⁶ Marquis Childs, *Sweden – The Middle Way*, New Haven: Yale University Press, 1936.

⁷ Sujit Raman, *Felix Frankfurter and his Protégés: Re-examining the “Happy Hot Dogs”*, *Journal of Supreme Court History*, Vol 39, Issue 1 (2014), 79–106.

⁸ Kjell Å Modéer, *Finalisten som katalysator: En jurist i Franklin D. Roosevelts New Deal: Lloyd Garrison från New York*. I: Lars Heuman (red.), *Festskrift till Per Olof Bolding*, Juristförlaget: Stockholm 1992, 323–371.

⁹ Robert N Bellah, *Civil religion in America*, *Dædalus*, *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, numret ”Religion in America,” Winter 1967, Vol. 96, No. 1, 1–21.

men, och de progressiva New Deal-juristerna lämnade storpolitiken i Washington för att istället bli välbeställda lobby-advokater.¹⁰

När vi nu ska se på hur svenska jurister påverkades av amerikansk rätt från 1940 och framåt vill jag föreslå en uppdelning av teori och praxis. Rättsvetenskap och juristutbildning är områden på universitetsnivå där påverkan hela tiden varit stort. Här har det alltsedan 1940-talet förelegat en stark påverkan. Beträffande praxis ser jag också en klar skillnad mellan advokaternas påverkan å ena sidan samt lagstiftning och domstolspraxis å den andra. Därutöver är det också en skillnad mellan påverkan från den konstitutionella rätten och den materiella rätten, främst civilrätten.

Låt oss börja 1941. Det året utkom Alva och Gunnar Myrdals reportagebok *Kontakt med Amerika*.¹¹ Det är ett märkligt tidsdokument. Makarna Myrdal återvände med en finsk fraktbåt till Sverige på försommaren 1940 efter ett par forskningsår i USA. De var ”mittsjöss” i livet och mittsjöss på Atlanten mellan Amerika och Sverige på väg hem ”mitt i ett världskrig”. ”Båten kränger våldsamt och nitrocellulosatunnorna på fördäck bumper dovt och farligt mot varann. Man avläser sina instrument och studerar korten – och man väntar. Man styr mot det som ännu ingen ser.”¹² Bildspråket är påtagligt konkret. Myrdals ger en mycket insiktsfull skildring av USA under Franklin D. Roosevelts *New Deal*. En mer uttalad plaidoyer för det moderna Amerika hade inte sett dagens ljus sedan Fredrika Bremer publicerade sina intryck från sin USA-resa i *Hemmen i den nya världen* (1853–54).¹³ Makarna Myrdals bok är en parallellskildring till Marquis Childs bok *Sweden – The Middle Way*.

Makarna Myrdal jämförde USA och Sverige. ”Det finns överhuvudtaget något i själva andan av amerikanskt samhällsliv, som även den mest fosterländska svensk endast kan önska att vi bleve mer smittade av: något dynamiskt, djärvt och experimentaliskt i metoderna men konservativt i principerna, något ungdomligt och idealistiskt. Det finns i Amerika en anspråkslöshet och värma i de personliga relationerna människorna emellan, som stämmer med vår svenska teori men ej i samma grad med vårt dagliga liv. Först och sist är Amerika grundmurat demokratiskt. Den

¹⁰ Kjell Å Modéer, *Juristernas nära förflutna: Rättskulturer i förändring*, Santérus Förlag: Stockholm 2009, 237.

¹¹ Alva och Gunnar Myrdal, *Kontakt med Amerika*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1941.

¹² Alva och Gunnar Myrdal (1941), 27 f.

¹³ Fredrika Bremer, *Hemmen i den nya världen: en dagbok i bref, skrifna under tvenne års resor i Norra Amerika och på Cuba*, Norstedt: Stockholm 1853–54.

amerikanska demokratin är ett skott på samma gamla stam som vårt nordiska samhällsetos också vuxit från. Och den demokratin kommer att stå. *Vi har aldrig råd att inte vara våra vänners vän. Vi har det allra minst nu i Nordens ödestyngda prövningstid.*¹⁴ Myrdals bok innehåller en lysande beskrivning av det amerikanska kulturlivet, vilket också dragits med i New Deal-andan med dess sociala medvetenhet. ”Konst och kultur får alltmer av en social tendens och konsumtionen av konst och kultur demokratiseras. - - - Det kan utan överdrift sägas att all litteratur i Amerika som gör anspråk på litterärt värde har fått även ett socialt värde.”¹⁵

När Gunnar Myrdal återvände till Sverige 1940 hade han under ett par år ha samlat material i sydstaterna till det arbete, som skulle placera honom centralt i den internt amerikanska *civil rights*-rörelsen, *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*.¹⁶ Det utkom 1944 och utlöste en intensiv debatt. Frågan är om avgörandet i U.S. Supreme Court 1954, *Brown v. Board of Education*,¹⁷ hade fått en annan utgång om inte Myrdals bok hade kommit ut. I dag är Myrdals arbete en amerikansk klassiker.¹⁸

När vinden ändrade sig från syd till väst: Nordiska jurister i förändringsperspektivet 1945–1975

Så kom fredsslutet 1945, och den ungdomsgeneration som på grund av kriget inte hade kunnat göra några studieresor, såg plötsligt framtidens ljusa horisont. I Lund tillhörde doktoranden Axel Adlercreutz de första utlandsresenärerna. Han hade våren 1945 fått ett stipendium från British Council, och han for i augusti samma år med ett lastfartyg över det minerade Nordsjön till London för att starta sina doktorandstudier i arbetsrätt vid *London School of Economics*.¹⁹ Adlercreutz' doktorandresa

¹⁴ Alva och Gunnar Myrdal (1941), 30.

¹⁵ Alva och Gunnar Myrdal (1941), 172 f.

¹⁶ Gunnar Myrdal, *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*, Harper and Row, Publishers, New York 1944.

¹⁷ *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954).

¹⁸ David W. Southern, *Gunnar Myrdal and Black-White Relations: The Use and Abuse of An American Dilemma, 1944–1969*, Louisiana State University Press: Baton Rouge 1987.

¹⁹ Axel Adlercreutz, *Hur arbetsrätten blev ett undervisnings- och forskningsämne i Sverige*. I:

indikerade något nytt. De unga svenska juristernas studieresor gick inte längre söderut utan västerut. Inspirationen för den unga juristgenerationen stod att hämta i England och USA – inte i Västeuropas ruiner.

Myrdal hade nära kontakt med juristprofessorerna både i Stockholm och Uppsala och efter sina år i USA var han helt övertygad om att den svenska juristutbildningen behövde reformeras efter amerikanska förebilder.²⁰

Samma resultat kom en annan tidig efterkrigsresenär fram till: Folke Schmidt, som på 1940-talet var professor i civilrätt i Lund, senare professor i arbetsrätt i Stockholm. Han fick också uppslag till nya undervisningsmetoder under en vistelse vid de juridiska fakulteterna på Columbia, Harvard och Chicago strax efter andra världskrigets slut. Väl tillbaka i Lund verkade han för att undervisningen mer än tidigare skulle vara probleminriktad och utgå från konkreta fall. Han skrev en artikel i Svensk Juristtidning (SvJT) om sin pilgrimsresa till USA.²¹ Uppsala-juristen Björn Ahlander, som under sin doktorandtid tillbringade ett år i USA, skrev också i SvJT en artikel om sina erfarenheter och behovet av svenska reformer.²²

Den intellektuella kompassens omorientering i Norden 1945 var uppenbar. Den s.k. *vestvendingen*, ändrade kompassnålens riktning från söder till väster, från en traditionsbunden tyskspråkig inspirationskälla till en anglo-amerikansk, modern och framåtblickande. Det var en omorientering i språk, kultur och intellektuell interaktion som i retrospektiv framstår som paradigmatiske. I Norge skapade det norska redaretablissemangen ekonomiska förutsättningar för de norska juristerna att åka till USA och att där låta sig påverkas av en universitetsmodell som var mer demokratisk och transparent än den elitistiska och hierarkiska kontinentaleuropeiska. Begreppet *Bildung* ersattes med *Education*. Den amerikanska institutmodellen öppnade inte bara i Norge utan i hela Norden upp för en samverkan mellan samhällsvetenskaperna och rättsvetenskapen. Det skapades på fakulteterna rättsvetenskapliga institut efter amerikanska förebilder.²³

Adlercreutz, Med civilrätt som verksamhetsfält. Minnen och uppsatser, [Skrifter utgivna vid Juridiska fakulteten i Lund Nr 168], Juristförlaget i Lund: Lund 2009, 25 f.

²⁰ Gunnar Myrdal, *Den juridiska vetenskapens ställning och de juridiska studiernas anordning i Sverige*, SvJT 1945, 357 ff.

²¹ Folke Schmidt, *Amerikansk juristutbildning*, SvJT 1947, 411.

²² Björn Ahlander, *Moderna tendenser i amerikansk juristutbildning*, SvJT 1949, 578.

²³ Fredrik W. Thue & Kim G. Helsvig: *Universitetet i Oslo 1811–2011, Bok 5, 1945–*

Institut för kriminologi och strafferett grundades 1954 med Johs. Andenæs som föreståndare och Nils Christie som docent. Det följdes av ett motsvarande institut i sjö rätt (1955) och ett i privaträtt (1956). Samtliga fick bibliotek, inventarier och driftsmedel från Anders Jahres fond. Det mest förnyande institutet var *Institut för rettssociologi og forvaltningslære* med Torstein Eckhoff som ledare och Vilhelm Aubert som hans ersättare. För norsk – och nordisk – rättsvetenskap blev detta institut det mest inflytelserika och det som fick störst internationell genomslagskraft. Oslo blev ett nav för den nordiska rättssociologiska forskningen. Aubert intog en principiell forskningsposition. Han avvisade en samhällsvetenskap vars mål var att bli ett redskap för en styrande administrativ elit. I välfärdsstatens norska rättsvetenskap blev därför det teoretiska perspektivet viktigare än det pragmatiska.

De nordiska juristerna mötte också amerikanska jurister på kontinentaleuropeiska mötesplatser. Salzburg-seminarierna, *Salzburg Seminars in American Studies*, med en nod på *Columbia Law School* blev från 1947 en form av ”intellektuell Marshall-plan” och ett viktigt forum för 1950-talets unga jurister.

Av de amerikanska juristfakulteterna var *Columbia Law School* något av en introduktionsfakultet för de svenska jurister som under efterkrigstiden sökte sig till USA.²⁴ Den store Sverigeambassadören på Columbia var Walter Gellhorn (1906–1995), professor i *administrative law*, med särskilt intresse för den svenska ombudsmannainstitutionen, som han utgav en bok om 1966.²⁵ Han tog med engagemang emot svenska jurister som kom till New York och hjälpte dem att skapa förutsättningar för studier i USA.

Efterkrigstiden öppnade också upp för kontakter i USA för de seniora, tidigare tyskorienterade juristerna. Rättsrealisten Karl Olivecrona (Lund) hade kontakter med Roscoe Pound (Harvard), Jan Hellner (Stockholm) med Albert Ehrenzweig (Berkeley) och Guido Calabresi (Yale) för att bara nämna ett par exempel. Här möter vi en spännande forskningsuppgift för stor för denna översiktsartikel.

1975: *Den store transformasjonen*, Unipub: Oslo 2011, 180 ff. Jfr Kjell Å Modéer, [Rec.] Historisk Tidskrift 2013, nr 3, 473–480.

²⁴ Kjell Å Modéer, *Åke Lögberg: 31/3 1913–27/8 2002. Minnesord, Årsberättelse / Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet i Lund 2003–2004*, 49 f.

²⁵ Walter Gellhorn, *Ombudsmen and Others, Citizens' Protectors in Nine Countries*, Harvard University Press: Cambridge 1966.

Tysk rättskultur i USA: Juristemigranternas påverkan på amerikansk – och indirekt svensk rätt

Det förelåg något paradoxalt i de svenska juristernas möten med sina amerikanska kolleger under efterkrigstiden. Åtskilliga av de mest framstående juristerna vid de amerikanska topp-universiteten under denna tid var tyska jurister. De var judiska rättsvetenskapsmän, som hade förvisats från Nazityskland och som hade fått sin nya identitet i USA som exiljurister. De blev där framstående rättskomparatister och utvecklade den komparativa rätten och den internationella privaträtten som rättsvetenskapliga discipliner i USA.²⁶ I Chicago verkade Max Rheinstein, på University of California/Berkeley Albert Ehrenzweig, Stefan Riesefeld, David Daube, Friedrich Kessler – och inte minst Hans Kelsen.

Jag väljer att här lyfta fram Max Rheinstein.²⁷ Han hade haft sin första karriär som komparatist i Tyskland, men kom till USA 1933 och hade redan efter ett par år fått tjänst som professor i komparativ rätt vid *University of Chicago School of Law*, där han sedan var verksam fram till 1970-talets början. Om honom har John N. Hazard sagt att han blev ”a window on Europe for students and teachers of the United States and also a sympathetic interpreter of the United States to Europeans”.²⁸

Efter andra världskriget stannade han kvar i USA, men hade nära kontakter med Tyskland, där han bland annat hade återkommande sommarkurser i Frankfurt am Main. Sommaren 1951 tillbringade Rheinstein i Frankfurt, och Europabesöket detta år omfattade också en föreläsningsturné till Köpenhamn, Lund, Uppsala och Stockholm i september – oktober samma år. Ursprungligen var Oslo också med i planeringen, men planerna ändrades.

Turnén började i Köpenhamn, där professor Ussing var hans värd. Därefter kom han till Lund, där han föreläste över ämnet ”*Judicial Practice and Legal Doctrine in the United States of America*”, och därefter höll

²⁶ Marcus Lutter, Ernst C. Stiefel und Michael H. Hoeflich (utg.), *Der Einfluss deutscher Emigranten auf die Rechtsentwicklung in den USA und in Deutschland*, Tübingen 1993.

²⁷ Kjell Å Modéer, *Max Rheinstein och nordisk rättsvetenskap*. Meddelande i Vidskabernes Selskab, Köpenhamn den 12 mars 2015. <http://kjellamodeer.wordpress.com>

²⁸ Reimer von Borries, *Max Rheinstein 1899–1977*, 8. – Deutsch-Amerikanische Juristen-Vereinigung: Deutsche Juristen in Amerikanischen Exil, <http://dajv.de>.

han en seminarieövning över samma ämne med fakultetens dekan Karl Olivecrona som ordförande.

I Uppsala föreläste han på tyska den 27–28.9 över ämnet "*Methoden des Rechtsdenkens in den Vereinigten Staaten von Amerika*". Där var civilrättsprofessorn (och komparatisten) Åke Malmström hans värd och vid Stockholms högskola höll Rheinstein den 1.10. samma föreläsning på dåvarande Stockholms högskola på Norrtullsgatan – men nu på engelska – "*Methods of Legal Thought in the United States of America*". Föredraget blev en stor framgång. Seve Ljungman skrev till Rheinstein, att stockholmsfakulteten var ense om att besöket var det bästa man haft med en utländsk gästföreläsare. Kontaktpersonen i Stockholm måste ha varit Folke Schmidt, som under sin amerikaresa 1945 också hade besökt Chicago – men då kanske mer för att träffa rättsrealisten Karl Llewellyn än Max Rheinstein.

Rheinstein kom i stället till Oslo den 9.12.1955 och höll där tre föreläsningar över ämnet "*The Practical Significance of Theories in Private International Law*". Alla de gästföreläsningar Rheinstein gav i Europa marknadsförde samtidigt hans institution i Chicago och de forskningsprojekt han representerade.

Det var ett nordiskt nätverk med juridiska forskare, som byggdes upp kring Rheinstein under 1950-talet. Nordiska forskare deltog i hans omfattande familjerättsliga projekt om äktenskapsskillnad, det var både sociologer och jurister. Den svenskfödde kriminologiprofessorn Thorsten Sellin var med, liksom också sociologiprofessorn i Lund Gösta Karlsson. Vid en familjerättskonferens i Santiago de Compostella 1956 deltog Carl Jacob Arnholm från Oslo och Folke Schmidt från Stockholm, året därpå i Chicago deltog Ilmari Melander från Finland och sociologen Gösta Karlsson från Lund.

Vid ett annat tillfälle blev det återkoppling vid den fjärde komparativa kongressen i Hamburg 1956, där bl.a. Seve Ljungman redogjorde för auktorrättskommitténs betänkande.

I efterkrigstidens svenska rättsvetenskap blev Folke Schmidt en intressant utåtriktad aktör. Han var under efterkrigstiden en dominerande forskare inom både den internationella privaträtten och arbetsrätten. Han tillbringade längre forskningsperioder i USA både vid University of Pennsylvania och Univ. California/Los Angeles. Folke Schmidt kom i kontakt med Rheinstein redan genom föreläsningsturnén 1951, och de båda hade genom åren en omfattande korrespondens och bytte regelbundet skrifter. Bland annat sände Rheinstein till Schmidt sin sista

skrift ”*Einführung in die Rechtsvergleichung*”,²⁹ en *minor classic* som han intressant nog endast gav ut på tyska. Schmidt sände varje år ett band av *Scandinavian Studies in Law*, som ju Schmidt hade initierat och utvecklat för att öppna upp kontakterna med den engelskspråkiga världen. När Schmidt var i USA 1963 inviterades han av Rheinstein att komma till Chicago 1964. Denne skrev till dekanen och presenterade honom som ”one of the outstanding legal scholars of Scandinavia. - - - Schmidt also plays an influential role in Scandinavia, both in the Academic world and in politics”.³⁰ Rheinstein försökte få Schmidt engagerad i *International Encyclopedia of Comparative Law*, men denne vägrade sig. Schmidt hade då lämnat civilrättsprofessuren bakom sig och blivit professor i arbetsrätt.

1957 firade juridiska fakulteten i Stockholm sitt 50-årsjubileum och markerade jubelåret genom att utnämna ett antal både ut- och inländska hedersdoktorer, av dem två internationellt kända amerikanska komparatister, Max Rheinstein (Chicago) och Hessel E. Yntema (1891–1966) (Michigan/Ann Arbor).

Hedersdoktoraten stimulerade till ett utökat samarbete med svenska rättsvetenskapsmän. I början av 1960-talet tog en nordisk yngre jurist i Chicago initiativet till ett rättsseminarium i Sverige med professorer från Chicago och nordiska jurister. Max Rheinstein blev entusiastisk över förslaget och tog kontakt med Seve Ljungman i Stockholm, som starkt rekommenderade förslaget. Det resulterade i ett *Scandinavian-American Legal Seminar* på Hässelby slott utanför Stockholm i slutet av augusti 1965.

Från Chicago kom åtta professorer, från Norge Carl Jacob Arnholm, Hans Petter Lundgaard, Knut Selmer och Erling Selvig, från Stockholm Hilding Eek, Jan Hellner, Lars Hjerner, Folke Schmidt, Gunnar Lagergren, Jacob Sundberg och Gillis Wetter, från Uppsala Åke Malmström och Stig Strömholm, från Göteborg Kurt Grönfors, från Helsingfors Heikki Jokela, Zacharias Sundström och Antti Suviranta, från Danmark och Århus Stig Jørgensen, samt från Köpenhamn Mogens Koktvedgaard, Ole Lando och Halvor Lund Christiansen.

²⁹ Max Rheinstein, *Einführung in die Rechtsvergleichung*, [Utgiven och med inledning av Reimer von Borries. Beck: München 1974. (Juristische Schulung: Schriftenreihe der Juristischen Schulung: 17).

³⁰ MR till Dean Neal, 19.1.1964. – Max Rheinstein Papers, Ser. II Correspondence, Box 43, Folder 18, University of Chicago Library.

Temat för konferensen var: Hur skall man kunna utforma internationellt likalydande lagar angående handeln mellan olika länder? ”Man kan lämpligen likna den nuvarande situationen med två skilda uppfattningar om hur en bibeltext ska tolkas”, sa Folke Schmidt till en journalist. ”Vårt mål är helt enkelt att söka att förbättra framgångssättet vid internationell utformning av lagar, särskilt rörande köp och avtal.” Max Rheinstein framhöll att USA hade en del att lära av de nordiska länderna. ”På många områden, inte minst på handeln, har ni både moderna och förnuftiga lagar, medan vi i USA tyvärr släpar runt på gammalt arvegods från England, som inte alltid passar in i vår moderna tid. - - - Det har också lyckats er att skapa likalydande lagar i Norden, och trots att det gäller fyra länder i förhållande till USAs 50 stater, tror vi att era erfarenheter skulle kunna vara till gagn för oss.”

Tillbaka i Chicago efter två veckors intensiva diskussioner konstaterade Rheinstein, att alla deltagarna hade uttryckt en önskan om fortsatta och stärkta ömsesidiga kontakter.

Seminarier följdes upp när den *VIIth International Congress of Comparative Law* hölls i Uppsala i början av augusti 1966 med professor Åke Malmström som värd. Flera svenska jurister bidrog med föredrag.³¹ – Max Rheinstein var givetvis där också.

Rättsvetenskapen i USA och dess påverkan på svensk rättsvetenskap: Law & Society, Critical Legal Studies, Law & Economics, Law ands...

Jag tvekar inte att påstå att utvecklingen av den amerikanska rättsvetenskapen, *American scholarship*, har varit den mest inspirerande för svenska rättsvetenskapsmän från 1940-talet och framåt. Anledningen är naturligtvis de öppna, tvärvetenskapliga perspektiven vid amerikanska *law schools*. Alla svenska rättsvetenskapsmän som sedan 1970-talet har missionerat om mer tvärvetenskap och interdisciplinära studier har blivit inspirerade av den amerikanska *law and*-rörelsen.³² *Law and society, law and economics, law and medicine, law and humanities*. Genom att anställa sociolo-

³¹ Åke Malmström (red. & inledning), *Swedish national reports to the VIIth International Congress of Comparative Law*, Almqvist & Wiksell: Uppsala 1966.

³² Mark Galanter & Mark Alan Edwards, *Introduction: The Path of the Law Ands*, Wisconsin Law Review 1997, 375 ff.

ger, ekonomer, medicinare och humanister vid amerikanska *law schools* har "American jurisprudence" varit enormt inspirerande och berikande också för efterkrigstidens svenska rättsvetenskapsmän. Den kontextuella juridiken har blivit vår tids rättsvetenskap. Vi har fått ett förhållande till teori och metod som går utöver den schabloniserade teoribildning och dogmatiska metod som sedan 1950-talet i svensk rättsvetenskap kommit att kallas "traditionell rättsvetenskaplig metod".³³ Jag tar gärna mig själv som ett exempel. När jag ser tillbaka på mina traditionellt deskriptiva s.k. vetenskapliga alster före mitt år vid University of Virginia i Charlottesville 1984–85 är det så tydligt att de tillkommit i ett annat kunskapsparadigm. Mötet i USA med rättshistoria som teori, som metod, som argumentation blev för mig som en kopernikansk vändpunkt.³⁴ Det intellektuella klimat som präglar en amerikansk *School of Law* (i vart fall vid "the top ten") i förhållande till den som dominerades av pragmatiska analyser av politiska lagförarbeten var starkt beroendeframkallande.

Jag ska ta upp bara ett par rättsliga metadiscipliner som haft betydelse för den svenska rättsutvecklingen – och som kan ledas tillbaka till aktörer med anknytning till amerikansk rättsutveckling. Rättssociologi, rättshistoria, rättsekonomi – och *Critical Legal Studies*, de kritiska rättsteorierna, som till en början var knutna till en marxistiskt influerad rättsteori men vars företrädare i dag i hög grad är aktiva och drivande i de rättsliga globaliseringsdiskurserna.

Rättssociologin i USA går tillbaka till Roscoe Pound på Harvard, via Louis Brandeis "sociological brief" till framväxten av den första *Law and Society*-kursen vid University of Wisconsin med Lloyd Garrison och Willard Hurst som kursansvariga.

Rättshistorikern Willard Hurst (University of Wisconsin/Madison) var katalysatorn för utvecklingen av de alternativa rättsskolorna i USA, dvs. alternativen till den dominerande amerikanska rättsrealismen, *legal realism*. Hurst utvecklade ett rättshistorieämne som inte sysslade med engelsk medeltida rätt eller koloniala rättsförhållanden. Han sysslade med de sociala och ekonomiska förhållanden som påverkade utvecklingen av den moderna amerikanska rätten. Han skrev om timmerindustrin i Wis-

³³ Per Olof Ekelöf, *Är den juridiska doktrinen en teknik eller en vetenskap?* [Skrifter utgivna av Juridiska fakulteten i Lund 14], C.W.K.Gleerup: Lund 1951. – Björn Ahlander, *Är juridiken en vetenskap?* Gebers: Stockholm 1950. Se även: Eva Maria Svensson, *De lege interpretata – om behovet av metodologisk reflektion*, Juridisk Publikation 2014, 211 ff.

³⁴ Kjell Å Modéer, *Signifikanta biomständigheter: Reflektioner efter tjugofem år som professor i rättshistoria*, Från Schlyters lustgård: rättshistoriska uppsatser 3:2004.

consin – ett arbete som civilrättsprofessorn i Lund Per Stjernquist blev mycket inspirerad av. Han skrev ett motsvarande empiriskt arbete om den svenska skogsindustrin och var som den förste professorn i rätts-sociologi i Sverige starkt påverkad av Hurst.

En rättshistoriker som utvecklat Hursts idéer är Lawrence Friedman på *Stanford Law School*. Han fick betydligt större genomslagskraft på svensk rättsvetenskap. Genom sina många resor till Europa var han också betydligt mer fysiskt synlig för de svenska kollegerna på konferenser och gästföreläsningar. Boel Flodgren i Lund tillhörde dem som blev influerad av Friedman under ett år på Stanford, vilket också hennes avhandling i arbetsrätt bär vittne om.³⁵

För mig personligen har också mina regelbundna besök på Stanford varit av stor betydelse. Både Lawrence Friedman och Robert ”Bob” Gordon har som rättshistoriker varit viktiga inspiratörer för mig. Lawrence Friedman genom sina arbeten om rättslig kontextualitet, om rättsliga kulturer, *legal cultures*, och Bob Gordon genom sin historiska professionsforskning, om den amerikanska moderna rättsliga professionen, advokathistoria samt om det historiska argumentet.

När exempelvis den unge indiske advokaten Abhinav Chandrachud beskriver den ”intellectually exhilarating academic environment - - at Stanford Law School”, som Lawrence Friedman och Deborah Hensler är en del av, kan man bara instämma: ”a place where we were encouraged to cast off the chains on traditional doctrinal scholarship, to think outside the box and to pursue what we were genuinely passionate about with unhindered intellectual freedom.”³⁶

Rättsekonomin har främst sina rötter på Yale och i Chicago. Till Sverige introducerades detta ämne på 1980-talet exempelvis av Carl Martin Roos³⁷ och Lars Göran Skogh och nationalekonomen Ingemar Ståhl drev ämnet under ett antal år. Men det ämnet fick aldrig den genomslagskraft i Sverige som det fick i USA med Richard Posner (Chicago) som föregångsman.

³⁵ Boel Flodgren, *Att leva mitt i omvandlingen*, I: Kjell Å Modéer & Martin Sunnqvist (red.), *De kritiska rättsteoriernas betydelse för nordisk rättsvetenskap*, Museum Tusculanums Forlag: Københavns universitet 2010, 144 f.

³⁶ Abhinav Chandrachud, *An Independent, Colonial Judiciary: A History of the Bombay High Court during the British Raj, 1862–1947*, Oxford University Press: New Delhi 2015, xii.

³⁷ Carl Martin Roos, *Varför rättsekonomi?*, *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, Årg. 106 (1993), 227 ff.

Märkligt nog kom inte heller den amerikanska *Critical Legal Studies*-rörelsen att få några uttalade svenska profeter, till skillnad från kollegerna i både Norge och Finland vilka omfamnade denna politiserade teoribildning. Den påverkan från radikal kritisk och marxistisk inspirerad jurisprudens som vi fick främst på 1970-talet kom främst från kollegerna i våra grannländer.³⁸

Den stora påverkan från amerikansk rättsvetenskap kom på 1980-talet. Både *The Fulbright Program* och *American Council of Learned Societies* delade ut generösa stipendier som gav möjlighet för yngre forskare att tillbringa en tid i USA. I Lund var vi flera yngre forskare som fick denna förmån. Aleksander Peczenik åkte till Bob Summers på Cornell, Reinhold Fahlbeck till Ann Arbor/Michigan, Lotta Westerhäll till Yale och jag själv till University of Virginia. Jag blev avrådd av min kollega i Cambridge (UK), Peter Stein, att åka till Harvard. "Åk inte till Harvard! Ingen kommer att bry sig om dig där", sa han. "Åk till Virginia: Där blir du väl omhändertagen!" Det stämde, jag fick utmärkta kontakter vid *Mr Jefferson's University*, vilka jag bibehållit genom åren.

Uppsalafakultetens framgångsrika utbytesprogram med University of Minnesota Law School går också tillbaka till tidigt 1980-tal.

I det här sammanhanget bör också nämnas alla de unga ambitiösa svenska jurister som – utan att snegla på en akademisk karriär – åkte till exempelvis Harvard, Berkeley och Charlottesville på ett LLM-år för att studera amerikansk rätt. De har också med sina nyförvärvade perspektiv i hög grad bidragit till nya perspektiv på svensk rätt.

Epilog. Juristrollernas förändring från domarkultur till advokatkultur – och åter till en domarkultur genom Comparative Constitutional Law

De svenska juristerna har traditionellt fått en juristutbildning inriktad mot domarkarriären. En grupp som emellertid bidragit till att utveckla den svenska rätten är affärsjuristerna. Också här kan vi se en påverkan från USA. Den svenska affärsjuridiska advokatbyrån utvecklades kraftfullt under efterkrigstiden framför allt genom dess internationella klien-

³⁸ Juhana Mikael Salojärvi, *A Menace to Society: Radicalism and Legal Scholarship in the United States, Scandinavia, and Finland, 1965–1980*, [Akad.avhandl.] Helsinki 2013. Rec. av Kjell Å Modéer, Retfaerd 2014.

ter. Många internationella företag med amerikansk bakgrund etablerade sig i Sverige efter 1945 och fick dotterföretag här. De svenska advokat-kontakterna med amerikanska (och engelska) kollegor fick stor betydelse för utvecklandet inte bara av en internationaliserad advokatroll utan också för den dramatiska förändringen av advokaternas infrastruktur, främst genom de s.k. *mega law firms*, deras organisation och utveckling.

Efter 1989 har Amerika-influenserna kommit in i en ny kontext. USA har gått i bräschen för den globaliserade rätten. Den dåvarande dekanen på Stanford Paul Brest framhöll redan i slutet av 1980-talet att Stanford skulle bli en ”*global law school*”. Duncan och David Kennedy på Harvard Law School är exempel på forskare som i betydande grad bidragit till förvetenskapligandet av en global rättsordning.³⁹

Å andra sidan kom murens fall, det nya Europa och EU-rätten att skapa helt nya impulser och influenser för de svenska juristerna. Sveriges anslutning till EU 1995 medförde att de genom den svenska ratificeringen av Maastrichtavtalet kom in i ett nytt rättsligt paradigm, präglad av både maktdelning och konstitutionalism. De högsta domstolarna i Luxembourg och Strasbourg sätter i dag sin prägel också på de svenska rättsliga diskurserna. Och domstolarna har än en gång kommit i fokus, nu när välfärdsstaten eroderar. Det innebär att också intresset för den amerikanska *Supreme Court* och dess domares *judicial jurisprudence* har blivit allt mer intressant och inspirerande.

Och på rättsvetenskapens område har mångfald blivit ett nyckelord. De avancerade diskurserna på Harvard, Stanford och Berkeley i dag är mer globala än nationella, *more global than parochial*. Och som jag velat understryka, vi har i mycket våra kollegor i USA att tacka för att de inspirerat oss till våra rättsvetenskapliga perspektiv – vilket inte minst Du, Mats, har fått uppleva i vår gemensamma samvaro såväl med våra kollegor vid de årliga mötena i *American Society for Legal History* som med domare i U.S. Supreme Court (!). Go West Young Man!

³⁹ Duncan Kennedy, *Three Globalizations of Legal Thought, 1850–2000*, I: David M. Trubek & Alvaro Santos (red.), *The New Law and Economic Development: A Critical Appraisal*, Cambridge University Press: New York 2006. – David Kennedy, *The Mystery of Global Governance*, I: Jeffrey L. Dunoff & Joel P. Trachtman (red.), *Ruling the world?* Cambridge University Press: New York 2009, 37 ff.

Källor och litteratur

University of Chicago Library

Max Rheinstein Papers, Ser. II Correspondence, Box 43, Folder 18.

Brown v. Board of Education of Topeka, 347 U.S. 483 (1954).

Internet-källor

Reimer von Borries, Max Rheinstein 1899–1977, 8. – Deutsch-Amerikanische Juristen-Vereinigung: Deutsche Juristen in Amerikanischen Exil, <http://dajv.de>

Kjell Å Modéer, Max Rheinstein och nordisk rättsvetenskap. Meddelande i Videnskabernes Selskab, Köpenhamn den 12 mars 2015. <http://kjell-amodeer.wordpress.com>

Litteratur

Axel Adlercreutz, Hur arbetsrätten blev ett undervisnings- och forskningsämne i Sverige. I: Adlercreutz, Med civilrätt som verksamhetsfält. Minnen och uppsatser, [Skrifter utgivna vid Juridiska fakulteten i Lund Nr 168], Juristförlaget i Lund: Lund 2009.

Björn Ahlander, Moderna tendenser i amerikansk juristutbildning, SvJT 1949, 578.

Björn Ahlander, Är juridiken en vetenskap? Gebers: Stockholm 1950.

Robert N Bellah, Civil religion in America, Dædalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences, numret "Religion in America," Winter 1967, Vol. 96, No. 1, 1–21.

Fredrika Bremer, Hemmen i den nya världen: en dagbok i bref, skrifna under tvenne års resor i Norra Amerika och på Cuba, Norstedt: Stockholm 1853–54.

Abhinav Chandrachud, An Independent, Colonial Judiciary: A History of the Bombay High Court During the British Raj, 1862–1947, Oxford University Press: New Delhi 2015.

Marquis Childs, *Sweden – The Middle Way*, New Haven: Yale University Press, 1936.

- Per Olof Ekelöf, Är den juridiska doktrinen en teknik eller en vetenskap? [Skrifter utgivna av Juridiska fakulteten i Lund 14], C.W.K.Gleerup: Lund 1951.
- Harald Elovson, Amerika i svensk litteratur 1750–1820. En studie i komparativ litteraturhistoria, C.W.K.Gleerups Förlag: Lund 1930.
- Boel Flodgren, Att leva mitt i omvandlingen, I: Kjell Å Modéer & Martin Sunnqvist (red.), De kritiska rättsteoriernas betydelse för nordisk rättsvetenskap, Museum Tusculanums Forlag: Københavns universitet 2010, 144 f.
- Mark Galanter & Mark Alan Edwards, Introduction: The Path of the Law Ands, Wisconsin Law Review 1997, 375 ff.
- Walter Gellhorn, Ombudsmen and Others, Citizens' Protectors in Nine Countries, Harvard University Press: Cambridge 1966.
- Marie Hafström, Om Straff och Straff-Anstalter – den s.k. Gula boken. En undersökning om tillkomsten av en betydande fängvårdsskrift. Rättshistoriska studier Bd 3, Lund 1968.
- Martin Hecht, Modernität und Bürgerlichkeit: Max Webers Freiheitslehre im Vergleich mit den politischen Ideen von Alexis de Tocqueville und Jean-Jacques Rousseau, Berlin 2011, Berlin: Duncker & Humblot, 1998.
- Bernd Hüttemann, *Europäisches Regieren und deutsche Interessen*. Demokratie, Lobbyismus und Art. 11 EUV, Erste Schlussfolgerungen aus EBD Exklusiv, 16. November 2010 in Berlin. I: *EU-in-BRIEF*. Nr. 1, 3.
- David Kennedy, The Mystery of Global Governance, I: Jeffrey L. Dunoff & Joel P. Trachtman (red.), Ruling the world? Cambridge University Press: New York 2009, 37 ff.
- Duncan Kennedy, Three Globalizations of Legal Thought, 1850–2000, I: David M Trubek & Alvaro Santos (red.), The New Law and Economic Development: A Critical Appraisal, Cambridge University Press: New York 2006.
- Marcus Lutter, Ernst C. Stiefel und Michael H. Hoefflich (utg.), Der Einfluss deutscher Emigranten auf die Rechtsentwicklung in den USA und in Deutschland, Tübingen 1993.
- Åke Malmström (red. & inledning), Swedish national reports to the VIIth International Congress of Comparative Law, Almquist & Wicksell: Uppsala 1966.

- Kjell Å Modéer, Finalisten som katalysator: En jurist i Franklin D. Roosevelt's New Deal: Lloyd Garrison från New York. I: Lars Heuman (red.), Festskrift till Per Olof Bolding, Juristförlaget: Stockholm 1992, 323–371.
- Kjell Å Modéer, Juristernas nära förflutna: Rättskulturer i förändring, Santérus Förlag: Stockholm 2009.
- Kjell Å Modéer, Signifikanta biomständigheter: Reflektioner efter tjugofem år som professor i rättshistoria, Från Schlyters lustgård: rättshistoriska uppsatser 3:2004.
- Kjell Å Modéer, Åke Lögdberg: 31/3 1913–27/8 2002. Minnesord, Årsberättelse / Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet i Lund 2003–2004, 49 f.
- Alva och Gunnar Myrdal, Kontakt med Amerika, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1941.
- Gunnar Myrdal, An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy, Harper and Row, Publishers, New York 1944.
- Gunnar Myrdal, Den juridiska vetenskapens ställning och de juridiska studiernas anordning i Sverige, SvJT 1945, 357 ff.
- Sujit Raman, Felix Frankfurter and his Protégés: Re-examining the “Happy Hot Dogs”, Journal of Supreme Court History, Vol 39, Issue 1 (2014), 79–106.
- Max Rheinstein, Einführung in die Rechtsvergleichung, [Utgiven och med inledning av Reimer von Borries. Beck: München 1974. (Juristische Schulung: Schriftenreihe der Juristischen Schulung: 17)
- Carl Martin Roos, Varför rättsekonomi?, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Årg. 106 (1993), 227 ff.
- Juhana Mikael Salojärvi, A Menace to Society: Radicalism and Legal-Scholarship in the United States, Scandinavia, and Finland, 1965–1980, [Akad.avhandl.] Helsinki 2013.
- Folke Schmidt, Amerikansk juristutbildning, SvJT1947, 411.
- David W. Southern, Gunnar Myrdal and Black-White Relations: The Use and Abuse of *An American Dilemma*, 1944–1969, Louisiana State University Press: Baton Rouge 1987.
- Fredrik Sterzel, Författningens föränderlighet, I: Margareta Brundin & Magnus Isberg (red.), *Maktbalans och kontrollmakt: 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv* (Stockholm: Sveriges riksdag, 2009).

Martin Sunnqvist, Konstitutionellt kritiskt dömande: Förändringen av nordiska domares attityder under två sekel, Rättshistoriskt bibliotek Bd 61, Vol. 1, Jure: Stockholm 2014.

Eva Maria Svensson, De lege interpretata – om behovet av metodologisk reflektion, Juridisk Publikation 2014, 211–226.

Fredrik W. Thue & Kim G. Helsvig: Universitetet i Oslo 1811–2011, Bok 5, 1945–1975: Den store transformasjonen, Unipub: Oslo 2011.

